

Вішнікіна Л.П.

Оцінювання предметної географічної компетентності учнів

*Вішнікіна Любов Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та краєзнавства
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна*

Анотація. У статті схарактеризовано поняття "географічна компетентність учнів" та "географічна компетенція учнів" як провідні категорії компетентнісного навчання географії, означено різновиди географічних компетенцій учнів. У роботі відображено основні критерії визначення рівня сформованості предметної географічної компетенції учнів як підґрунтя оцінювання їхньої географічної компетентності.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність учнів, предметні компетенції, рівні сформованості, контроль, критерії оцінювання, показник компетентності

У сучасному освітньому просторі України вельми актуальною є проблематика, спрямована на модернізацію змісту й структури шкільної географічної освіти з урахуванням нових концептуальних підвалин, що засновані на компетентнісному підході. На початку XXI ст. поняття "компетенція" й "компетентність" вийшли на загальнодидактичний рівень і вже як терміни отримали широке застосування у дидактиці географії. Це було зумовлено потребою розвитку системного підходу до змісту та структури географічної освіти, прогнозування результативної складової навчання, що вимагає адекватних змін у системі оцінювання географічної компетентності учнів.

Останнім часом до розробки компетентнісно спрямованого навчання залучалися науковці І. Душина, І. Зімня, В. Краєвський, О. Локшина, А. Покась, О. Пометун, В. Самойленко, Г. Селевко, О. Топузов, Г. Уварова, О. Хлебосолова, А. Хугорський, В. Яценко та ін. Проте підходи до розуміння географічної компетентності учнів як категорії дидактики географії широкого загалу науковців, методистів та вчителів доволі неоднозначні. Саме це зумовлює нагальну потребу у подальших дослідженнях, пов'язаних з розв'язанням проблеми масового запровадження компетентнісного навчання географії в сучасній школі. Зокрема, вельми актуальною науково-прикладною задачею є удосконалення теоретичних основ і розробка прикладних рішень щодо впровадження оцінювання якості географічної предметної компетентності учнів як системи виявлення зворотного зв'язку у процесі навчання географії. Таке оцінювання має відповідати сучасним викликам суспільства до якості і рівня освітньої підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів [5].

Перш ніж аналізувати науково-методичні засади оцінювання предметної географічної компетентності учнів, варто звернутися до понятійно-термінологічного апарату компетентнісного навчання. Компетентнісна географічна освіта зорієнтована на отримання учнями сукупності географічних знань, умінь і навичок, специфічного географічного мислення та установок учнів, сформованих на певному рівні на підґрунті здібностей та життєвого досвіду школярів, що необхідні для їхньої оптимальної діяльності у довкіллі й передбачення наслідків такої діяльності [4].

До сутнісних характеристик предметної географічної компетентності учнів належать:

- 1) міра оптимальності використання здібностей, тобто змоги плідно здійснювати навчальну діяльність згідно з установленими вимогами;
- 2) ступінь володіння географічними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для здійснення самостійної пізнавальної діяльності;

- 3) ступінь розвиненості співпраці з іншими учнями у навчальному процесі;
- 4) міра синергічного поєднання географічних знань і умінь, здібностей і установок, необхідних для виконання навчально-пізнавальної діяльності в освітньому середовищі;
- 5) рівень сформованості досвіду творчої діяльності та його застосування у процесі виконання завдань географічного спрямування [3].

Оцінювання рівня предметної географічної компетентності учнів містить такі функціональні компоненти, як визначення міри:

- готовності до власне прояву компетентності (мотиваційний компонент);
- володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний компонент);
- досвіду прояву компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (діяльнісний компонент);
- ставлення до змісту компетентності й об'єкта її застосування (ціннісно-змістовий компонент);
- емоційно-вольової регуляції процесу й результату прояву компетентності (емоційно-вольовий компонент) [4].

Варто зазначити, що компетентнісний підхід до навчання географії підкреслює діяльнісний складник результатів освіти та їхню практичну значущість у процесі набуття школярами досвіду виконання практично-зорієнтованих завдань. Саме тому практична робота учнів як форма проведення навчання географії є необхідним засобом пізнання й певним етапом формування географічного мислення школярів. З огляду на таке, за ієрархічну ознаку певного рівня предметної географічної компетентності править визначений рівень географічної навченості учнів, оскільки саме він характеризує конкретний "щабель" оволодіння учнями емпіричними й теоретичними знаннями, вміннями й навичками та досвідом оперування ними. При цьому визначають такі рівні географічної навченості учнів, як:

- 1) спроможність розпізнавання, коли учні можуть розпізнавати географічні поняття, терміни, назви, об'єкти, процеси та явища;
- 2) спроможність запам'ятовування (механічного засвоєння), коли учні можуть відтворювати засвоєну географічну інформацію й основні дефініції та завчати ознаки географічних об'єктів, явищ і процесів;
- 3) здатність до розуміння й відтворювання, коли учні, оперуючи географічними поняттями, термінами, назвами та символічними позначеннями, в змозі відтворювати основні географічні причинно-наслідкові зв'язки, закономірності й взаємозв'язки між поняттями та термінами (з виявленням суті, поясненням,

- доведенням, умовиводами, оцінюванням тощо);
- 4) наявність елементарних вмінь й навичок, коли учні вміють застосовувати завчені алгоритми діяльності під час вирішування стандартних географічних завдань і володіють відповідними елементарними вміннями й навичками;
 - 5) здатність до перенесення знань і вмінь, коли учні можуть самостійно вибудувати низку міркувань і доведень (виконувати нестандартні завдання, для вирішування яких самостійно розробляють алгоритми), встановлювати географічні причинно-наслідкові зв'язки та користуватися джерелами різноманітної географічної інформації, продуктивно застосовуючи знання й вміння;
 - 6) наявність досвіду здобування й застосування знань і вмінь, коли учні мають і використовують досвід здобувати географічні знання, опановувати певні способи дій, самостійно оцінювати й обґрунтовувати сутність географічних об'єктів, процесів і явищ, вибудувати особисту позицію щодо них, а також аналізувати географічні проблеми й знаходити шляхи їхнього розв'язання [3].

Формується компетентність на основі зумовлених освітніми потребами компетенцій. За своєю суттю компетенції – це виклики, зумовлені освітніми потребами суспільства, що конкретизуються у державних стандартах і навчальних програмах. До різновидів компетенцій належать ключові, міжпредметні (загальнопредметні) та предметні (галузеві) [2, с. 134].

Ключові компетенції учнів ґрунтуються, по-перше, на концептуальних засадах шкільної географічної освіти; по-друге, на основних видах діяльності учнів, необхідних для формування їхнього географічно-орієнтованого світогляду, оволодіння соціальним досвідом і набуття вмінь, навичок та установок практичної діяльності в сучасному суспільстві. Такі компетенції поділяються на навчально-пізнавальні, здоров'язбережувальні, загальнокультурні, комунікативні, соціально-трудові та інформаційні [1].

Міжпредметні компетенції передбачають володіння способами універсальних навчальних дій і можуть застосовуватися при навчанні різним шкільним предметам. Вони відповідають здатності школярів до саморозвитку й самовдосконалення за свідомого засвоєння соціального досвіду, опанування нових знань і вмінь, оперування інформацією й орієнтації в світі професій [3]. Крім того, до міжпредметних географічних компетенцій доцільно віднести інтегровані, які формуються на уроках з різних шкільних предметів, а саме: природничо-математичні, країнознавчі, картографічні, краєзнавчі тощо.

Формування предметної географічної компетентності учнів забезпечує опанування ними предметних географічних компетенцій, які є певними нормами, що свідчать, при їхньому досягненні, про можливість правильного вирішення школярами будь-якого завдання на основі застосування результатів здобутої географічної освіти. Отже, предметні географічні компетенції мають за змістову основу емпіричні й теоретичні географічні знання, які повинні бути сформовані в учнів, а за операційну – вміння, навички, прийоми навчально-пізнавальної діяльності й досвід їхнього застосування, спрямовані на вирішення теоретичних і практичних

завдань з географії [2, с. 202].

До різновидів предметних географічних компетенцій належать: географічні знання, географічні вміння й навички, географічне бачення світу, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля й людської діяльності в ньому та досвід творчої діяльності учнів з географії. Такі компетенції мають формуватися в учнів і конкретизуватися безпосередньо при організації та реалізації навчального процесу з географії [3]. Предметні географічні компетенції доцільно поділити на п'ять груп як це показано у таблиці 1.

Знання, що формуються в учнів на уроках географії поділяються на емпіричні та теоретичні. До різновидів емпіричних знань належать географічні факти, географічна номенклатура й географічні уявлення (див. таблицю 2).

Такі знання відіграють роль підґрунтя, на якому будується система відповідних теоретичних географічних знань, відбувається аналіз і систематизування географічних фактів, їхнє узагальнювання й формування уявлень щодо просторово розміщених географічних об'єктів вивчення. До складу теоретичних географічних знань входять географічні поняття, причинно-наслідкові зв'язки, географічні закономірності, гіпотези й теорії, які закладають фундамент географічної освіти в школі.

До другої підгрупи предметних географічних компетенцій належать географічні вміння й навички учнів. Зазначимо, що формування географічних знань учнів безпосередньо поєднане з формуванням і розвитком їхніх умінь. Географічні вміння – це здатності до виконання певних дій, які набуті учнями на основі знань і попереднього досвіду, а навички – саморушні здатності до виконання певних дій, які реалізуються учнями без обмірковування алгоритму такого виконання [2]. З метою конкретизування цих компетенцій доцільно виділити три типи таких умінь і навичок, а саме: інтелектуальні (пізнавальні), навчальні та предметно-географічні.

Інші географічні компетенції – географічне бачення світу, емоційно-ціннісне ставлення учнів до довкілля й людської діяльності у ньому та досвід творчої діяльності учнів з географії – також є визначальними предметними компетенціями саме географічної освіти (див. таблицю 1).

Предметна географічна компетентність учнів визначається рівнем сформованості їхніх предметних компетенцій. Отже, задля оцінювання предметних компетенцій учнів потрібно визначити їхній зміст відповідно до чинної навчальної програми та розробити критерії такого оцінювання. Відсутність конкретизації змісту предметних компетенцій не дозволяє забезпечити, по-перше, спрямування педагогічної діяльності вчителів географії на досягнення конкретного наперед визначеного результату; по-друге, не уможливило наскрізний контроль рівня сформованості предметної географічної компетентності учнів на всіх етапах навчання. Обґрунтування та визначення змісту предметних географічних компетенцій учнів, як підґрунтя прогнозування результативної складової навчання, забезпечить адекватні зміни у системі оцінювання навчальних досягнень учнів.

Таблиця 1. Групи предметних географічних компетенцій учнів

Географічні знання	Вміння й навички	Географічне бачення світу	Емоційно-ціннісні ставлення до довкілля й людської діяльності в ньому	Досвід творчої діяльності учнів з географії
1) емпіричні; 2) теоретичні	1) інтелектуальні; 2) навчальні; 3) предметно-географічні	1) здатність до науково зумовленого відображення довкілля; 2) розуміння природних, демографічних та соціально-економічних об'єктів і процесів; 3) здатність мислити просторово й комплексно	1) переконання й погляди; 2) установки; 3) правила поведінки у довкіллі; 4) світогляд школярів	здатність учнів до: 1) використання вже сформованих знань і вмінь з пошуковою метою; 2) самостійного комбінування й перетворення вже відомих прийомів пізнавальної діяльності; 3) створення принципово нових способів розв'язання географічних проблем

Таблиця 2. Різновиди географічних знань і вмінь

Географічні знання		Географічні вміння й навички		
емпіричні	теоретичні	інтелектуальні	навчальні	предметно-географічні
1) географічні факти; 2) географічна номенклатура; 3) географічні уявлення	1) географічні поняття; 2) географічні причинно-наслідкові зв'язки; 3) географічні закономірності; 4) гіпотези й теорії	1) розпізнавати; 2) аналізувати; 3) зіставляти та порівнювати; 4) встановлювати географічні причинно-наслідкові зв'язки; 5) давати комплексні характеристики об'єктам вивчення; 6) систематизувати, узагальнювати та робити висновки тощо	1) працювати з текстом і ілюстраціями підручника; 2) конспектувати шкільну лекцію; 3) здійснювати бібліографічний пошук; 4) працювати з комп'ютером; 5) планувати свою навчальну діяльність тощо	1) прикладні; 2) графічно-знакового моделювання; 3) картографічні; 4) геоінформаційні

Ефективного оцінювання рівня сформованості предметних географічних компетенцій учнів вимагає розробки критеріїв такого оцінювання, що має забезпечити його багатфакторність і об'єктивність.

Складність поставленої задачі полягає у тому, що задля оцінювання рівня сформованості предметних компетенцій, що належать до різних груп, потрібно застосовувати різні критерії. Зокрема, провідними критеріями оцінювання географічних знань є їх повнота, глибина, гнучкість, міцність та системність. Повнота знань учня визначається їх відповідністю обсягу, що визначений навчальною програмою. Глибина знань – ступенем розуміння учнів існуючих зв'язків у структурі знань компетенції (взаємопов'язаності різновидів емпіричних і теоретичних знань). Гнучкість – умінням учня застосовувати набуті знання у стандартних і нестандартних ситуаціях, знаходити варіативні способи використання знань. Системність знань полягає в усвідомленні структури знань, їх ієрархії і послідовності, тобто спроможності учнів застосовувати одні знання як базові для формування інших. Міцність знань визначається тривалістю їх збереження у пам'яті, спроможністю їх відтворення в необхідних ситуаціях.

При оцінюванні рівня сформованості предметних компетенцій учнів другої групи – географічних умінь й навичок за основні критерії править спроможність учнів:

- 1) відтворювати географічні вміння у відомій ситуації та виконувати їх за зразком (репродуктивний рівень);
- 2) застосовувати географічні вміння у змінених аналогічних і/або нових умовах задля виконання завдань, що спрямовані на здобуття нових знань і способів дій (продуктивний рівень);

- 3) застосовувати географічні вміння за умов виникнення суперечностей у заданій проблемній ситуації (реальній чи змодельованій) (проблемний рівень);

- 4) застосовувати географічні вміння у проблемній ситуації, яка є прихованою, і яку слід виявити із зазначенням і/або запропонованим шляхів її вирішення (творчий рівень).

Географічне бачення світу належить до третьої групи предметних географічних компетенцій, які завбачають здатність учнів до історично зумовленого цілісного відображення та суспільно-економічних процесів в ньому і ґрунтується, передусім, на знаннях про природу Землі, її населення, світову економіку та їхню взаємодію [4]. Формування цієї компетенції учнів зумовлено взаємодією їхнього індивідуального сприйняття довкілля та сучасного науково-географічного інтегрованого відображення світу, з яким вони знайомляться на уроках. Тобто, у процесі навчання географії має відбуватися поступовий перехід від побутового бачення світу до географічного, а вчитель повинен спрямовувати свої зусилля на організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на забезпечення такого переходу. Критерії оцінювання рівня сформованості цієї компетенції мають носити індивідуалізований характер, а контролюватися інтегровано із знанською компетенцією.

Аналогічний підхід передбачає оцінювання й предметних географічних компетенцій учнів, що належать до четвертої групи – емоційно-ціннісні ставлення до довкілля та людської діяльності у ньому. Ця компетенція втілюється у переконаннях, поглядах, нормах поведінки та світогляді учнів. Основним критерієм визначення її сформованості є рівень здатності учня оцінювати географічні об'єкти, процеси та явища з точки

зору того, наскільки вони цікаві й значущі. Здатність до оцінювальних суджень і умовиводів має вирішальне значення для формування переконань, поглядів і етичних норм поведінки учнів.

Оцінювання рівня сформованості досвіду творчої діяльності учнів (п'ята група предметних компетенцій учнів) має ґрунтуватися на визначенні здатності учнів до:

- 1) використання, при виконанні географічних навчальних завдань з пошуковою метою;
- 2) виділення нових рис або змін у відомих географічних об'єктах вивчення і зосередження на визначенні сутності таких рис або змін (тобто бачення нової проблеми у знайомій ситуації);

3) самостійного комбінування й перетворення уже відомих способів діяльності задля виконання нових завдань;

4) створення принципово нових способів розв'язання навчальних географічних проблем.

Насамкінець варто зазначити, що обґрунтування та визначення змісту предметних географічних компетенцій учнів дозволить ефективно формувати їхню географічну компетентність. Визначення чітких критеріїв оцінювання рівня сформованості предметних компетенцій учнів, як показника їхньої географічної компетентності, забезпечить запровадження компетентнісного підходу до навчання географії на теренах України і, як наслідок, входження в Європейський освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата современного образования / И.А. Зимняя // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / Под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – С. 33-44.
2. Самойленко В.М. Навчання географії: Понятійно-термінологічний словник (з грифом МОН України) / В.М. Самойленко, Я.Б. Олійник, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2014. – 352 с.
3. Топузов О.М. Загальна методика навчання географії: підручник [з грифом МОНМС України] / О.М. Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 512 с.
4. Самойленко В.М. Дидактика географії: монографія / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна, О.Ф. Надтока, І.О. Діброва. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 586 с.
5. Хлебосолова О.А. Качество школьного географического образования и способы его оценки: монография / О.А. Хлебосолова; Ряз. Гос. Ун-т им. С.А. Есенина. – Рязань, 2007. – 152 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Zimniaya I.A. Key competences - a new paradigm of modern education results / I.A. Zimniaya // Competence in Education: Designing experience: collection of scientific works / Ed A.V. Hutorysky. – M.: Research and Innovation Enterprise "INEC", 2007. – P. 33-44.
2. Samoilenko V.M. Teaching geography: conceptual and terminological dictionary (classified by MES of Ukraine) / V.M. Samoilenko, Ya.B. Oliyuk, L.P. Vishnikina, I.O. Dibrova – K.: Nika-Tsentr, 2014. – 352 p.
3. Topuzov O.M. General methods of teaching geography: tutorial (classified by Ministry of Education, Science, Youth and Sport of Ukraine) / O.M. Topuzov, V.M. Samoilenko, L.P. Vishnikina – K.: DNVP "Kartographiya", 2012. – 512 p.
4. Samoilenko V.M. Didactics of Geography: monograph / V.M. Samoilenko, O.M. Topuzov, L.P. Vishnikina, O.F. Nadтока, I.O. Dibrova – K.: Pedagogichna dumka, 2014. – 586 p.
5. Khlebosolova O.A. The quality of school geographic education and means of its evaluation: monography / O.A. Khlebosolova, Riazan' SU n.a. S.A. Yesenin. – Riazan', 2007. – 152 p.

Vishnikina L.P. The evaluation of subject geographic competency of pupils

The following notions "geographic competency of pupils" and "geographic cognizance of pupils" have been characterized in the article like the major categories of competency building approach in teaching geography, as well as the varieties of geographic cognizance of pupils have been determined. The article highlights the main criteria of appraising the level of development of subject geographic competency of pupils as the basis for the evaluation of their geographic competency.

Keywords: *competency building approach, competency of pupils, subject cognizance, level of development, control, criteria of appraising, competency index*

Вишнікіна Л.П. Оценивание предметной географической компетентности учащихся

Аннотация. В статье охарактеризованы понятия «географическая компетентность учащихся» и «географическая компетентность учащихся» как основные категории компетентностного обучения географии, определены разновидности географических компетенций учащихся. В работе отображены основные критерии определения уровня сформированности предметной географической компетенции учащихся как основа оценивания их географической компетентности.

Ключевые слова: *компетентностный подход, компетентность учащихся, предметные компетенции, уровни сформированности, контроль, критерии оценивания, показатель компетентности*